

BRUSSELS ALUMNI

BAM!

PB-PP
BELGIE(N)-BELGIQUE

driemaandelijks
7de jaargang nr. 3
augustus 2018
ISSN 2294-7639
P913673
Afgiftekantoor
1099 Brussel X

Kunst en Architectuur aan de VUB

INHOUD

- 2 Meewerken aan de BAM! ?
- 3 Bruggen bouwen
- 4-5 Activiteiten
- 6-7 Campusarchitectuur aan de VUB
- 8-9 Het Braemgebouw
- 10-11 Kunst en vrijzinnigheid
- 12 Learning en Innovation Center
- 13 Column: Islands of Brussels
- 14-15 De architectuur van justitie

COLOFON

Redactie: Jan De Grootte, Jana Peeters, Maya Richard, Jim Van Leemput, Tho, Vincent Punie

Met dank aan Isabelle Selleslag, Annick Faveere en bru:tecture voor hun gewaardeerde bijdragen.

Op de cover: ontwerp van de nieuwe Cultuurtoren die deel uitmaakt van het Project XY op campus Etterbeek aan de Triomflaan © Conix RDBM Architects

V.U.: Nicolas Dutré, Triomflaan 40, 1160 Oudergem

MEEWERKEN AAN DE BAM! ?

Als oud-student van de VUB is de BAM! natuurlijk je lijfblad. Maar wist je dat je ook zelf je steentje kan bijdragen?

We zijn namelijk altijd op zoek naar mensen die onze redactie willen ondersteunen, op eenmalige of regelmatige basis. Dat kan op verschillende manieren, afhankelijk van waar je talenten liggen en vooral van wat jij graag doet. Om een idee te krijgen sommen we hier enkele mogelijkheden op:

- Een artikel, opiniestuk, column, recensie,... schrijven
- Mensen interviewen
- Foto's nemen om de artikels te illustreren
- Een cartoon tekenen
- Mee nadenken over de inhoud van de volgende BAM!'s
- ...

Spreken een of meerdere van de activiteiten in bovenstaand lijstje je wel aan? Of heb je nog een ander, compleet out-of-the-box idee voor de BAM!? Laat het ons dan zeker weten!

Wij willen graag gebruik maken van je talenten om van de BAM! een echt magazine voor én door alumni te maken. In ruil krijg je de mogelijkheid om die talenten verder te ontwikkelen en bieden we je de nodige ondersteuning. De grootte van je engagement bepaal je zelf: wil je een keer een artikel schrijven, of kom je onze redactie vast versterken? Alles is bespreekbaar!

De redactie vergadert om de twee à drie maanden in Brussel. Naast inspanning is er dan ook ruimte voor ontspanning. Maar je kan natuurlijk ook perfect van thuis uit je bijdrage leveren, als je de verplaatsing naar Brussel niet ziet zitten. Flexibiliteit is het sleutelwoord.

Geïnteresseerd? Meer weten? Neem contact op met **Vincent** of **Thijs** via **02 644 64 60** of **info@osb.be**, en zij bekijken samen met jou hoe we jouw talenten zo optimaal mogelijk kunnen inzetten.

BRUGGEN BOUWEN

Bouwen aan de toekomst, het lijkt iets heel vanzelfsprekends. Maar bij het leggen van een nieuwe fundering worden we verplicht om even stil te staan bij wie we zijn en waar we naartoe willen. Een denkoefening die de VUB heeft gemaakt met o.a. het nieuwe zwembad, project XY, het Learning and Innovation Center en het project voor de kazernesite. Hiermee bouwt ze verder aan haar ambities als vooruitstrevende universiteit.

In deze tijden van vernieuwing wil ook de Oudstudentenbond VUB even stilstaan en terugblikken. Dit doen we met het project *50 jaar OSB op eigen benen*, waarbij we terugkijken naar onze rijke geschiedenis als alumnivereniging. We stellen binnenkort met veel trots de publicatie voor en ontmoeten je graag tijdens de exposities in de verschillende provincies. Hierover mag je weldra meer informatie verwachten.

Misschien is het meest typerende aan onze alumnigemeenschap wel het nostalgische gevoel dat we krijgen wanneer we terugdenken aan onze studententijd. Voor mijn generatie brengt het KultuurKaffee ontelbare fijne herinneringen met zich mee. Deze charmante ontmoetingsplaats van toen heeft inmiddels plaats gemaakt voor een moderne cultuurforen. Terwijl ik stilaan wen aan het uitzicht, zullen er weldra nieuwe herinneringen gemaakt worden door de toekomstige generatie studenten.

Uiteraard blijft de Oudstudentenbond VUB intussen niet stilzitten. We bouwen verder aan de bruggen tussen alumni met een aantal boeiende activiteiten. Als Limburgse kijk ik erg uit naar de alpaca-interactie in Bocholt en de jeneverwandeling in het mooie Hasselt. Het belooft weer een goed gevuld najaar te worden. Ik zie jullie graag terug tijdens een van de vele activiteiten.

De waarden die we als VUB-alumni delen lijken in tijden van polarisering brandend actueel. Daarom wil ik tot slot nog de volgende oproep doen:

***Als je het beter hebt dan anderen
bouw je een langere tafel, geen
hoger hek.***

Zo zetten we ons als humanistische gemeenschap samen in voor een warme samenleving waarin iedereen telt.

Jana Peeters
Raadslid Oudstudentenbond VUB

Zaterdag 25/08, 10u – Alpacaboerderij

Tijdens een bezoek aan De Alpacaboerderij in Kaulille laten de eigenaars ons kennismaken met deze wollige en mensvriendelijke dieren. We bekijken een film over de alpaca's en het ontstaan van de boerderij, gevolgd door een bezoek aan de dieren in de wei en de stallen. Eindigen doen we met een bezoek aan de boerderijwinkel.

Locatie: Lillerbaan 104, 3950 Kaulille (Bocholt)
Deelname bedraagt €4 voor leden, €6 voor niet-leden

Vrijdag 14/09, 20u – OSB Café

Wil je graag je voormalige studiegenoten en andere oud-VUB'ers nog eens ontmoeten? Dan ben je welkom in het OSB Café. We stellen je meteen onze plannen voor 2019 voor. Ook als je een actievere rol wil spelen als vrijwilliger bij de OSB is het OSB Café de gelegenheid om het hier eens over te hebben met onze huidige vrijwilligers.

Locatie: 't Complex, VUB-campus Etterbeek, Pleinlaan 2, 1050 Elsene
Inschrijven is niet verplicht, maar een seintje vooraf als je komt is altijd handig

Inschrijven: www.osb.be – info@osb.be – 02/644 64 60

Zaterdag 15/09, 10u – Brussels Airport (i.s.m. BrEA)

Altijd al willen weten hoe het er achter de schermen van een luchthaven aan toe gaat? Tijdens een exclusieve busrit langs de verschillende delen van Brussels Airport zal een gids ons uitleg geven over alles wat we zien.

Locatie (GPS): Kruispunt A201/Vilvoordelaan, 1930 Zaventem

Deelname bedraagt €15 voor leden, €21 voor niet-leden

Omwille van veiligheidsprocedures vragen we je in te schrijven voor 12 augustus.

Zaterdag 29/09, 20u – OSB Cantus

Ben je nostalgisch naar de tijd van *Jucheydi* en *Harba lorifa*? Haal je klak en codex dan maar boven en smeer je stembanden voor de enige echte OSB Cantus. We maken er een gezellige avond van, waar er plaats is voor verbreeders en herinneringen ophalen. *Want nooit sterft het studentenras!*

Locatie: BSG-zaal, VUB-campus Etterbeek, Pleinlaan 2, 1050 Elsene

Deelname bedraagt €10 voor leden, €15 voor niet-leden

Zaterdag 13/10, 10u – Jeneverwandeling in Hasselt

Een borrelende stadswandeling langs gebouwen, monumenten en locaties met een rijke jenevergeschiedenis. Een Hasselts jeneverkje is inbegrepen en OSB trakteert er nadien nog een paar. Bovendien krijg je een mooi aandenken mee in de vorm van een borrelglaasje!

Vertrekpunt: Toerisme Hasselt, Maastrichterstraat 59, 3500 Hasselt

Deelname bedraagt €8 voor leden, €10 voor niet-leden

Vrijdag 26/10, 18u30 – Brussel, mysterieus en beduiveld

Op zoek naar magische en behekste sporen die Brussel in zijn ban hielden. Aan de hand van sterke verhalen in de wandeling zullen wij het mysterieuze in Brussel ontrafelen. Waren er heksen in Brussel? Wat is de geschiedkundige achtergrond ervan? Spanning verzekerd op de vooravond van Halloween!

Vertrekpunt: Centraal Station (lokettenzaal), Europakruispunt 2, 1000 Brussel

Deelname bedraagt €5 voor leden, €8 voor niet-leden

Inschrijven: www.osb.be – info@osb.be – 02/644 64 60

Bepaal mee wat er volgend jaar op deze pagina's staat!

Om de activiteitenkalender van 2019 op te stellen gebruiken we graag jullie input. Heb jij een leuk idee voor een alumniactiviteit? Een culturele, sportieve of culinaire uitstap, een interessante lezing of workshop, een netwerkevenement, een bezoek achter de schermen? Of iets helemaal anders?

Laat het ons weten via info@osb.be!

CONFERENCE INTERNATIONAL HUMANISM

A postwar community historically recognized

VUB U-Residence
21 september 2018
9h30 - 17h30

Mandatory registration
Students/deMens.nu staff: free - Others: €25
Lunch and coffee included

renowned speakers

Session 1 9h30 - 13h

Postwar years : critical era of Religious Change	Callum Brown
Dutch Humanism after 1945	Bert Gasenbeek
Blasphemy in the Christian World	David Nash
French existentialism and modern humanism	Else Walravens
Secular Humanism in Belgium	Jeffrey Tyssens
Euthanasia and humanism in Belgium	Niels De Nutte

Session 2 14h - 17h30

Secularism and Theism	Paul Cliteur
Islam and the Secular State	Abdullahi Ahmed An-Na'im
Life Stances and laïcité in Belgium	Caroline Sägesser
Secular Humanism in Belgium today	DeMens.nu
Ecohumanism	Floris van den Berg
Transhumanism and cyborgs	Katleen Gabriels

Info & full programme: <https://www.cavavub.be/activiteit/?event=66> · contact: niels.denutte@cavavub.be

In de nasleep van de Tweede Wereldoorlog komt in Europa en de rest van de wereld een vierde generatie op van georganiseerd vrijdenken. Deze generatie is de eerste die een expliciet niet-religieus humanisme verdedigt. Daarom heet de stroming 'seculiere humanisten' of 'moderne humanisten'. In 1952 zullen een aantal van hun verenigingen (American Ethical Union, American Humanist Association, British Ethical Union, Vienna Ethical Society, Humanistisch Verbond Nederland, Humanistisch Verbond België en India Radical Humanist Movement) zich internationaal organiseren door de oprichting van de International Humanist and Ethical Union.

Deze studiedag geeft een overzicht van het huidige historisch onderzoek naar humanisme in Vlaanderen, België en internationaal. Hedendaagse onderwerpen zoals ecohumanisme en transhumanisme, de relatie tussen islam en secularisme en de uitdagingen waar het georganiseerde humanisme in België voor staat komen aan bod.

Prijs: Personeel van deMens.nu en studenten kunnen de studiedag gratis bijwonen. Voor andere deelnemers kost dit evenement 25 euro. Koffiepauzes en broodjeslunch zijn inbegrepen. Registreren is verplicht en kan via www.cavavub.be/activiteit/?event=66.

Waar: U-Residence, VUB campus Humanities, Sciences & Engineering, Pleinlaan 2, 1050 Brussel

Wanneer: vrijdag 21 september van 9.30u tot 17.30u

**“VRIJ ONDERZOEK
zit in alle VUB gebouwen”**

© Foto: Luc Cromphout, architect: Renaat Braem

Nu er duchtig gebouwd wordt aan de VUB, is het niet slecht om eens naar het verleden te kijken. Hoe komt het dat de campussen die we zo gewoon zijn er vandaag uitzien zoals ze er uitzien? Om een antwoord te krijgen op die vraag gingen we te rade bij Rita Hebbelinck. Zij heeft de oprichting van de VUB in 1969 meegemaakt als werknemer en heeft de campus zien evolueren in de loop der jaren. Bovendien was ze de drijvende kracht achter het boek *Campusarchitectuur sinds 1970*, dat in 2015 verscheen bij VUBPress.

Hoe is de VUB ertoe gekomen om een boek over haar campusarchitectuur uit te brengen?

We wisten dat er een aantal gebouwen ging verdwijnen door de bouwprojecten die toen op stapel stonden. Er was eigenlijk nog nooit een echt overzicht gemaakt van de VUB-gebouwen en hun geschiedenis, terwijl sommige toch wel zeer waardevol zijn, zowel op architecturaal als op sociaal gebied. We wilden in de eerste plaats een boek maken met veel foto's, waar je in kan bladeren en hier en daar een stukje over de bouwgeschiedenis lezen. Het is de bedoeling dat de lezer in zo weinig mogelijk woorden zo veel mogelijk te weten komt over de gebouwen en hoe ze er gekomen zijn.

Hoe zou je de architectuur van de VUB karakteriseren?

Je moet de bouw van de campussen in de tijdsgeest van de jaren '60 en '70 plaatsen. Het was toen de mode om universiteitscampussen met veel groen in te richten. Ik denk niet dat we dat vandaag nog zouden kunnen realiseren.

Daarnaast moesten de campussen echte leefgemeenschappen worden. De naweeën van mei '68 zaten daar natuurlijk voor iets tussen. De architecten hebben er echt op toegezien dat alle gebouwen een 'ontmoetingsfunc-

tie' kregen, een plaats om met elkaar in contact te komen en te discussiëren.

Een derde aspect dat de tijdsgeest weerspiegelt is het gebruik van beton. Er is zelfs een Amerikaanse website die de VUB beschrijft als hét prototype van de Europese universitaire betonarchitectuur van de jaren '60 en '70.

Een gebouw dat er op dat vlak een beetje uitspringt, is gebouw D, dat later gebouwd is en vooral uit glaspartijen bestaat. Was dat een bewuste keuze?

Ik denk dat het vooral een open gebouw moest zijn. Het doel was om dankzij de nieuwe ontmoetingsplaats in de traphal een geheel te vormen met de esplanade en tegelijkertijd een doorgang te bieden naar aula Q. Ik vind dat het heel goed gelukt is om die openheid en die luchtigheid erin te brengen.

Een aantal iconische gebouwen, zoals gebouw Y met het KultuurKaffee, is ondertussen verdwenen. Vind je dat jammer?

Het KultuurKaffee ligt mij nauw aan het hart, want ik heb nog bij de Dienst Cultuur gewerkt. Er komt gelukkig een nieuw gebouw voor cultuur. Ik hoop dat er daar dezelfde geest gaat hangen om jongeren van cultuur te laten ge-

nieten. Anderzijds vind ik het ook wel belangrijk dat jongeren gestimuleerd worden om cultuur te beleven in het stadscentrum. De campus is uiteindelijk maar een klein dorp.

De gebouwen die nu afgebroken worden zijn ook wel opgebruikt. Je mag niet vergeten dat ze al bijna 50 jaar oud zijn.

“Vrij onderzoek, dat zie je bijvoorbeeld in de openheid van de gebouwen, maar ook van de campus.”

Heb je dankzij het boek nieuwe inzichten opgedaan over de architectuur van de VUB?

Iets wat in elke periode en bij elk project terugkomt, zijn de financiële perikelen. Men heeft heel veel geplande dingen niet kunnen uitvoeren omwille van geldgebrek. Een van die dingen die gesneuveld zijn, is dat de groene delen op campus Etterbeek oorspronkelijk uitgetekend waren als botanische tuin.

Iets anders wat mij opgevallen is, zijn de innovatieve zaken die in alle gebouwen zijn verwerkt. Gaande van de meetapparatuur die al in het oude zwembad ingebouwd was, tot de zwarte panelen aan de zijkant van het KulturKaffee. Met deze panelen werd warmte opgevangen die gerecupereerd kon worden dankzij deurtjes op de vensterbanken. Eigenlijk waren dat dus de eerste zonnepanelen.

*Toen nog in aanbouw, ondertussen al enkele jaren afgebroken: het KulturKaffee.
© Foto: CAVA, architect: Willy Van Der Meer*

En, niet te vergeten, het principe van Vrij Onderzoek, dat je ook steeds ziet terugkeren in de VUB-architectuur. Dat zie je bijvoorbeeld in de openheid van de gebouwen, maar ook van de campus. Iedereen kan en mag hier zomaar binnenwandelen. Dat is toch wel wat de campus typeert.

Vind je in de nieuwe gebouwen, zoals de U-Residence en het project XY, ook die geest van de oorspronkelijke gebouwen en Vrij Onderzoek terug?

Het zijn zeer gesloten, donkere gebouwen. Ik had ze graag wat moderner, futuristischer gezien. Ik vind dat een universiteit moet staan voor vooruitgang en dat moet kunnen uitdrukken in haar gebouwen. Ik heb de indruk dat er vroeger toch meer ruimte was om te ontwerpen. Dit wil niet zeggen dat ik de nieuwe gebouwen niet mooi vind.

Wat vind je persoonlijk het mooiste aan de VUB-architectuur?

Het meest waardevolle gebouw is voor mij gebouw M, met zijn muurschildering van in het totaal een halve kilometer lang. En de aula. Die ronddraaiende aula is toch wel zeer uniek, daar wordt te weinig aandacht aan besteed.

Daarnaast vind ik dat er in ieder VUB-gebouw heel mooie trappen zitten. Dan denk ik specifiek aan de trappen in Aula Q, die zeer breed zijn, aan de buitentrap van gebouw L en natuurlijk aan de trap van gebouw M. Maar ook de trap rond de bibliotheek, die weinig gebruikt wordt, en de trappen van de rotules zijn eigenlijk wel heel mooi.

We zullen er extra op letten als we nog eens de trap nemen. Hartelijk bedankt voor dit interview!

www.thowerkeraan.com

HET BRAEMGEBOUW

Toekomstplannen voor een icoon van de VUB

De sigaar, Caprice des Dieux,... Het rectoraatsgebouw van de Vrije Universiteit Brussel heeft vele beeldende namen. Verschillende daarvan alluderen op de ellipsvorm van het gebouw. Op de campus kreeg het gebouw de letter M toebedeeld en dus kennen we het vandaag binnen de universiteit als “gebouw M”. Maar het rectoraatsgebouw is veel meer dan louter de 13e letter van het alfabet.

Bij het ontstaan van de VUB, in 1969, wordt op het Oefenplein van de kazernewijk in Elsene een nieuwe universitaire campus gebouwd: campus Etterbeek. De opdracht voor het bouwen van een administratie- en rectoraatsgebouw wordt toevertrouwd aan de Antwerpse architect Renaat Braem (1910 – 2001).

Braem wil aan de VUB een prestigieus gebouw schenken met de uitstraling van een tempel. Volgens hem is de universiteit veel meer dan een plek waar men “*studenten klaarstoomt voor het collectieve productieproces en wat daarbij hoort*”. Dat wil hij ook uitdrukken in zijn ontwerp: de universiteit als tempel van cultuur en van de gemeenschap van morgen. Bovendien wil Braem ook het gedachtegoed van de Vrije Universiteit Brussel onderstrepen: een open en tolerante universiteit, met het Vrij Onderzoek als basisprincipe. Hij integreert daarom een symboliek in alle aspecten van het bouwwerk. Verschillende voorontwerpen passeren de revue en men kiest voor het ellipsvormige bouwwerk zoals we het vandaag kennen.

De keuze voor de krachtige ellipsvorm is zeer bewust: Braem beschouwt deze als de primaire vorm in de natuur. Ze verwijst naar de baan van de atomen rond hun kern en die van de aarde rond de zon. Bovendien geschiedt de circulatie in een ruimte volgens de architect niet in rechte hoeken, maar in curven. In zijn memoires schrijft Braem over de mens: “*als hij zich in rechte hoeken beweegt is hij soldaat, en dat is geen mens meer.*” In tegenstelling tot de cirkel, die één centrum heeft en daardoor volledig bepaald is, kan de ellips oneindig veel vormen aannemen door de verhoudingen te wijzigen. Het is een dynamische vorm die ook de dynamiek van de net opgerichte VUB verbeeldt. Volgens de architect staat de ellips symbool voor de universiteit als plaats waar men de ultieme waarheid zoekt.

Braem hecht veel belang aan de inkom van zijn realisaties. In de inkomhal brengt een energiek lijnenspel kleur met tegels in VUB-kleuren “oranje-blanje-bleu”. De gevel van het Braemgebouw wordt bekroond met een golvende betonnen luifel. Deze bevat een aantal symbolische reliëfs die verwijzen naar de universiteit, het Vrij Onderzoek en het vrije denken. We vinden er onder andere het wapenschild van de universiteit op terug. Een fakkel – symbool voor het licht in de duisternis – wordt omringd door elementen die wetenschappelijk onderzoek uitbeelden: de passer staat voor het meten, het oog voor het zien, de spiraal voor het begrijpen,

Tegenover het kantoor van de rector (5e verdieping)

de muur met truweel voor het bouwen (aan de toekomst en aan de waarheid).

Binnenin de ellips vinden we twee dragende kernen. Op hun betonnen wanden wordt, over alle verdiepingen heen, een verhaal uitgebeeld. In totaal gaat het om wandschilderingen over een afstand van 500 lopende meter. Ze beelden – van onder naar boven – het ontstaan van de kosmos en de aarde uit, de oorsprong van het leven, de ontwikkeling van planten, dieren en mensen. Op verdieping 4 zien we enkele gruwelijke tafereelen: Braem schilderde hier de strijd van de mens voor zijn vrijheid doorheen de geschiedenis. Bovendien, tenslotte, het ultieme doel: de vrije mens in een vrije, creatieve en denkende gemeenschap. Braem schildert jarenlang zelf aan deze muurschilderingen. Waar zijn eerste schilderwerken prachtig afgewerkt waren werd op het einde grover geschilderd. Braem, op dat moment al 65+'er, zag het niet altijd meer zitten.

In 2007 werd het rectoraatsgebouw beschermd als monument door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Vandaag is er opnieuw veel aandacht voor dit bouwwerk. Na al die jaren dringt een renovatie zich immers op. Na heel wat historisch studiewerk pakt de VUB dat in verschillende fasen aan vanaf komend najaar.

Niet alleen zijn ingrepen op vlak van energetisch comfort, functionaliteit en stabiliteit noodzakelijk, we keren in het bijzonder ook terug naar de geest van de visie van architect Braem. Waar hij initieel soms aan het kortste eind trok in de discussies met de universiteit zijn de geesten nu gerijpt. Zo creëren we waar mogelijk het kantoorlandschap dat hij voor ogen had, met breed uitzicht op de wandschilderingen. We herwaarderen ook de event- en ontmoetingsruimte die origineel aanwezig was op de eerste verdieping. Het is belangrijk dat we zorg dragen voor dit erfgoed, dat een symbool is van de VUB en een landmark in de omgeving en zelfs binnen Brussel.

Bent u benieuwd geraakt naar dit prachtige bouwwerk? Neem gerust een kijkje tijdens de kantooruren, woon het infomoment over de renovatieplannen bij op 11 september of bewonder de expo die volgend semester plaatsvindt in gebouw D. Meer informatie en evenementen via de webpagina www.vub.ac.be/vub-erfgoed. Met vragen kan je terecht bij braem@vub.be. En jouw eigen verhalen over de VUB, haar campussen en gebouwen kan je delen in de Facebookgroep "VUB – Buildings with a (hi)story".

Isabelle Selleslag
Beleidsmedewerker

WAT U GEEFT AAN DE VUB KRIJGT U TERUG

VUB Foundation
Pleinlaan 2 – 1050 Brussel
foundation@vub.be
www.vubfoundation.be

De overheidssubsidies zijn niet voldoende om de restauratie- en herinrichtingswerken van het Braembouw volledig te bekostigen. Daarom is de VUB op zoek naar partners die samen met ons het laatste meesterwerk van Renaat Braem in ere willen herstellen, met respect voor de initiële visie van de architect. Neem een aandeel in het erfgoed van de VUB en steun de restauratie van dit monument!

Heeft u interesse in een partnerschap om dit monument te herwaarderen? Neem dan contact met ons via bovenstaand mailadres of telefoonnummer. Of doe een gift via BE51 001367793562 met de mededeling GIFTPR7 Braembouw. Vanaf €40 ontvangt u een fiscaal attest waarmee u 45% van uw gift kan recupereren.

(ping) vinden we een uil terug, symbool voor wijsheid.
© Foto: Jean Cosyn

KUNST EN VRIJZINNIGHEID

Emeritus professor dr. Willem Elias is filosoof en docent aan de VUB, maar bovenal een kenner en liefhebber van moderne kunst. In het pas verschenen artikel 'Kunst, cultuur en vrijzinnig humanisme' vertelt hij over kunstbeleving vanuit een vrijzinnig humanistische hoek. De start van de Kunstadviescommissie van de VUB zal hierbij in de toekomst een belangrijke rol spelen. We praten over de plaats van kunst binnen de vrijzinnigheid, de functie van censuur en de achterliggende boodschap die te allen tijde vrij moet zijn.

16 Jean Cosyn - VUB

© Jean Cosyn

In het artikel geeft u aan dat cultuur per definitie humanistisch is, maar daarom niet noodzakelijk vrijzinnig. Wat bedoelt u daar juist mee?

Ten eerste vergeet men vaak dat er ook nog andere vormen van humanisme bestaan. Denk maar aan het christelijk humanisme. Als je naar de oorsprong van het woord cultuur gaat kijken, dan zie je bovendien dat dit betekent dat de mens de natuur naar zijn hand zet. Het oudste voorbeeld hiervan is agricultuur. Alle cultuur is dus humanistisch. Kunst is in feite een toegespitste vorm van cultuur. Men gaat uit van het principe dat

de boodschap sterker en boeiender wordt gebracht dan een beschrijving van de werkelijkheid. Het gaat hierbij om een comparatief, of zelfs een superlatief, doordat er bijzondere aandacht wordt besteed aan de vorm. Het is daarom verkeerd, wanneer men iets niet waardeert, om te discussiëren of iets kunst is of niet. Je mag slechte kunst niet verwarren met geen kunst. Wat men goede kunst vindt, hangt af van de criteria van de persoon die het aanschouwt. De ene groep zal iets goed vinden en de andere vindt het slecht. Het gaat dus over waarderingsmechanismen.

Wat is dan precies vrijzinnige kunst?

Het zou te simpel zijn om te zeggen dat vrijzinnige kunst de kunst is van vrijzinnigen, want dan zit je met een belangrijk probleem: wat is een vrijzinnige? Is dit iemand met een bepaalde erkenning of lidmaatschap van een vrijzinnige organisatie? Iemand bestempelen als vrijzinnige is een moeilijke aangelegenheid. De grote gedachte is dat een vrijzinnige altijd weigert om het gevestigde te bevestigen. Daarom ben ik van mening dat vrijzinnige kunst, als zus van de filosofie, uitgaat van het in vraag stellen. Dit brengt ons automatisch

naar de moderne kunst, die ik graag als uitloper van de verlichting zie. Hier zie je een kunstenaar die niet meer focust op het in beeld brengen van de heersende waarden van zijn cultuur. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het katholicisme, waarbij de kunst macht wil verheerlijken. Kunst diende vaak als een soort bijbel voor diegenen die niet konden lezen, een moraal van de heersende klasse als het ware. Bij vrijzinnige kunst gaat het eerder over een antimoraal, een anti-denken. Een ethiek die morele principes in vraag stelt, die vanuit de marge van de maatschappij aangeeft wat er verkeerd is in de maatschappij en alternatieven biedt.

U stelt in het artikel ook dat het afzetten tegen censuur eigenlijk de kern is van vrijzinnige kunst.

Censuur blijft een vreemd verschijnsel in onze samenleving, waar ook kunst niet aan ontsnapt. Dit draait in vele gevallen rond seksualiteit, een fenomeen in onze maatschappij die door en door katholiek blijft op dat gebied. We blijven een rare relatie hebben met ons lichaam. Als de kunstenaar daarop wijst, kan dit soms commotie teweegbrengen. Maar het is aan de kunstenaar om niet toe te geven aan die problemen. En natuurlijk aan de kunstcritici en aan vrijdenkende mensen in het algemeen om te maken dat er niet gecensureerd wordt, dat wat gecensureerd wordt desnoods op andere plaatsen wordt getoond. Er zijn verschillende voorbeelden van situaties waar de vrijzinnige gemeenschap naar mijn mening sterker zou moeten optreden. Ik denk dan bijvoorbeeld aan de censuur op de Deense Mohammedcartoons en Charlie Hebdo, maar ook aan de discussie over een vrouw die voor L'Origine du Monde haar oorsprong van het leven heeft willen tonen. Zo zijn er ongetwijfeld nog veel voorbeelden te vinden.

Wat maakt kunst voor u interessant?

Wat kunst voor mij boeiend maakt, is de interesse van de kunstenaar waarmee de vormgeving de boodschap overstijgt. In het bijzonder wanneer de poging tot vormge-

ving zodanig interessant is op zich, waardoor je de boodschap een beetje vergeet. In die zin kan ik zelf ontroerd zijn door een prachtige, oude romaanse afbeelding van de Christusfiguur. Ik word daarom niet christelijk of religieus. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor islamitische muziek en Afrikaanse kunst. Wat kan het mij schelen wat de initiële betekenis was en welke geesten dat masker aanriep of wegjoeg. Voor mij gaat het om de formele kwaliteit van de expressiviteit waarmee iemand iets gedaan heeft.

“Voor mij gaat het om de formele kwaliteit van de expressiviteit waarmee iemand iets gedaan heeft.”

Waarom is het zo belangrijk voor het vrijzinnig humanisme om kunst te omarmen?

Dat is heel simpel. Mijn voornaamste vak aan de VUB was kunsteducatie. Met andere woorden: hoe breng ik via kunst boodschappen over. Dit omdat kunst een fundamenteel bijzonder rijk middel is. Saaie teksten over de vrijzinnigheid zouden veel interessanter zijn moesten ze vervangen worden door een kunstwerk. We leven niet meer in de tijd dat je bijbels voor de armen moet hebben, maar we hebben wel iets gelijkaardigs nodig voor de mensen die niet meer lezen. We zitten vandaag immers niet in een leescultuur. Als je in plaats van een dik filosofisch boek te lezen hetzelfde effect krijgt met een kunstwerk, zou het spijtig zijn om dit direct medium niet te gebruiken. Natuurlijk moet je wel bereid zijn om hiervoor open te staan. Je moet de rebus die kunst is willen oplossen en er een eigen interpretatie aan geven. Dat is de basis van vrijzinnigheid. De dag dat een kunstwerk een gesloten betekenis krijgt, is het eigenlijk geen interessant kunstwerk meer. Dan is het propaganda.

Om ook op de VUB het vrijzinnig humanisme met kunst te verzoenen werd er onlangs een Kunstadvisiecommissie opgericht. Kan u daar iets meer over vertellen?

Op onze campus werd de voorbije 50 jaar regelmatig een kunstwerk geplaatst. We zitten momenteel in een periode met veel nieuwbouw. Sinds cultuurminister Patrick Dewael bestaat er een decreet, genaamd de 1-procentregeling. Dit vertrekt vanuit het idee dat wanneer je met subsidies van de overheid bouwt, een percentage van die subsidies besteed moet worden aan kunst. Het gaat over meer dan enkel een stuk aan de muur hangen, het moet namelijk het brede publiek kunnen bereiken. Uiteraard heeft de VUB besloten om hierin mee te gaan. Er werd aanvankelijk een ad hoc commissie aangesteld voor Project XY met het nieuwe KulturKaffee. Omdat er nog projecten komen, werd dan besloten een officiële commissie aan te stellen. Onze huidige rector is zeer kunst-minded en staat er zelf achter om van de VUB een kunstcampus te maken. Hierbij proberen we de verschillende entiteiten en lagen van de VUB te betrekken. We vinden het niet alleen belangrijk om studenten te betrekken, maar ook om de nodige diversiteit in kunst te hanteren. De commissie neemt samen met hen de verantwoordelijkheid om de VUB te voorzien van kwalitatieve kunst zodat de bezoekers van de campus in alle vrijheid hun gedacht kunnen vormen over de achterliggende boodschap.

We kijken er al naar uit!

Vincent Punie, Jana Peeters
Oudstudentenbond VUB

Het artikel 'Kunst, cultuur en vrijzinnig humanisme' werd opgenomen in G. Coene, J. Koppen & F. Scheelings (red.), *Op zoek... De evolutie van het vrijzinnig humanisme in Vlaanderen sinds de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, CAVA, 2018 (pp. 259-286) en is ook online raadpleegbaar via www.cavavub.be/onderzoeksgids/op-zoek/willem-elias-kunst-cultuur-en-vrijzinnig-humanisme/

LEARNING & INNOVATION CENTER

Naast de restauratie van het Braemgebouw staan er op de campus in Etterbeek ook heel wat nieuwbouwprojecten op stapel. Een erg ambitieus project is het Learning and Innovation Center (LIC), dat wordt gebouwd in samenwerking met de ULB. Annick Faveere, projectmanager, legt ons uit wat de bedoeling is van deze toekomstige “knowledge hub”.

Met het LIC wensen beide universiteiten hun studenten, professoren, onderzoekers, alumni en corporate partners te voorzien van de informatie- en communicatietechnologie van morgen. Het LIC combineert vooruitstrevende infrastructuur samen met leer- en samenwerkingsfaciliteiten van de toekomst. Het LIC zal onder andere voorzien in project rooms, experience centers, active learning classrooms en polyvalente studeerruimtes. Het zal ook de VUB- en ULB-bibliotheek van de exacte en ingenieurswetenschappen huisvesten.

Door de combinatie van onze gedeelde kennis en de know-how van onze partners zullen de VUB en ULB een referentiepunt worden inzake samenwerking en co-creatie tussen onderzoek, onderwijs en externe private/publieke partners.

Het gebouw zal een living lab worden waar early adopters nieuwe diensten en producten kunnen ontwikkelen en verfijnen, ondersteund door multidisciplinaire competenties die alleen maar binnen een universitaire omgeving kunnen worden gevonden.

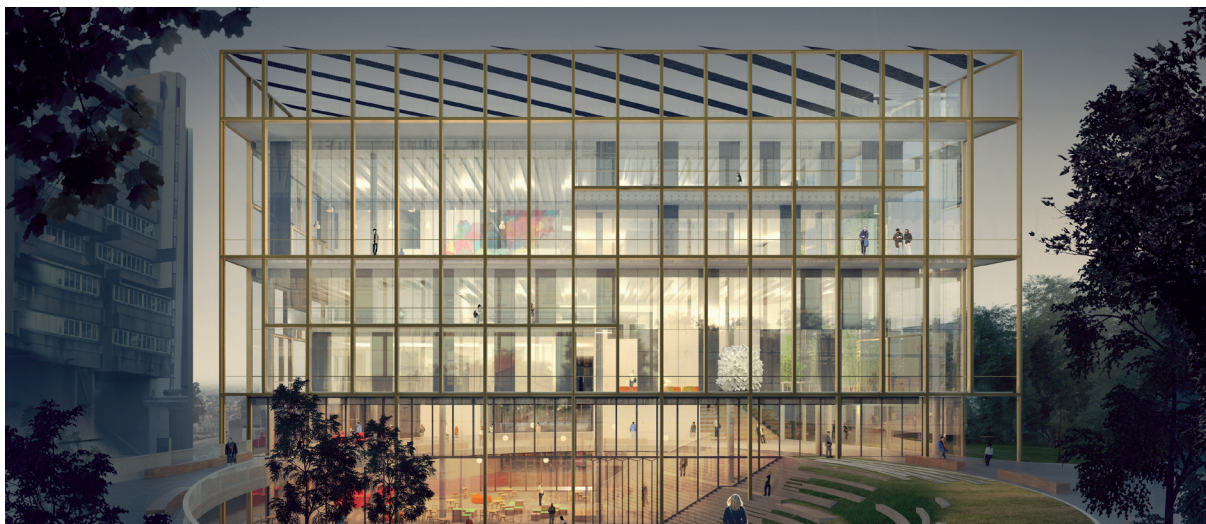
Het LIC wordt een “smart building”, waar het aangenaam zal zijn te vertoeven. Ruime en multifunctionele ruimtes staan ter beschikking om te studeren, te vergaderen, samen te werken,... Daarnaast zal er een Learning Café zijn voor een moment van ontspanning of ontmoeting, een service desk om apparatuur uit te lenen, een polyvalente conferentieruimte, een exporuimte om het laatste onderzoek voor te stellen, ...

Om de beste en meest vooruitstrevende leer- en innovatie-ervaring te garanderen willen de universiteiten

actief samenwerken met externe partners, en nodigen hen hiervoor uit om deel uit te maken van de realisatie van deze ambitieuze missie. Beliris was de eerste partner om mee in te stappen in het LIC-project. Zij investeren ongeveer 19 miljoen euro in het gebouw. Ook de Nationale Loterij investeert een half miljoen.

De opening van het LIC is voorzien in 2022. De ligging van het gebouw is symbolisch voor de samenwerking tussen de twee universiteiten: pal op de grens tussen het VUB- en het ULB-gedeelte van de campus. Via een passerelle door gebouw F zal het LIC met de esplanade verbonden worden.

Annick Faveere

© evr-Architecten en atelier 229

ISLANDS OF BRUSSELS TERUGBLIK OP DE ARCHITECTUURWEEK 2018

Stedelijke eilanden vormen reeds lange tijd een interessant thema in het begrijpend lezen van de stadsplattegrond. Deze atypische en op zichzelf gekeerde stadsdelen staan, net als een eiland, als het ware los van hun omgevende context. Het duale karakter van zulke onbereikbare plekken als herkenningspunten in de stad stond centraal in 'Islands of Brussels'. We wilden vat krijgen op deze mentale en fysieke barrières en hun belang of problematiek ontwerpend onderzoeken.

Vlak naast de campus van de Vrije Universiteit Brussel bevindt zich een typevoorbeeld van een stedelijk eiland in het Brussels Gewest: de voormalige kazernesite te Elsene. Hoge muren en monumentale gebouwen vormen er een ondoordringbare perimeter, die net als haar functie als politiekazerne en morfologie van het militaristisch rooster waarin de gebouwen geordend zijn, in schril contrast staat met de residentiële omgeving.

Om deze redenen vormde de kazernesite de ideale locatie voor deze editie van de architectuurweek, die ter gelegenheid tot 'Islands of Brussels' gedoopt werd. Drie eigenschappen van stedelijke eilanden (perimeter,

programma en morfologie) werden tijdens de week van 19-22 maart uitvoerig onderzocht en in interactieve workshops ontwerpend geëxploreerd door studenten ingenieurswetenschappen – architectuur. Aansluitend vonden er lezingen plaats van o.a. Leo Van Broeck (Vlaams Bouwmeester), een filmavond (*Playtime*, Jacques Tati) en een muzikavond tijdens het avondprogramma. Tijdens een afsluitend paneldebat werd de output van de workshops gepresenteerd en voorgelegd aan experts in het domein. Het gevarieerde panel bestond uit Caroline Pauwels (Rector van de Vrije Universiteit Brussel), Kristiaan Borret (Brussels Bouwmeester) en Eric Corijn (Hoogleraar sociale en culturele geografie).

'Islands of Brussels' was een week voor en door studenten in nauwe samenwerking met de vakgroep architectonische wetenschappen. Na haar dertig jaar durende dienst als kazerne, grepen we de kans om als eersten deze unieke plek tijdelijk toe te eigenen. Ze werd met plezier gebruikt, beleefd, in vraag gesteld en nieuw leven ingeblazen. Een week lang werden 'muren gesloopt' en met frisse blik de stedelijke eilanden in Brussel ter discussie gesteld.

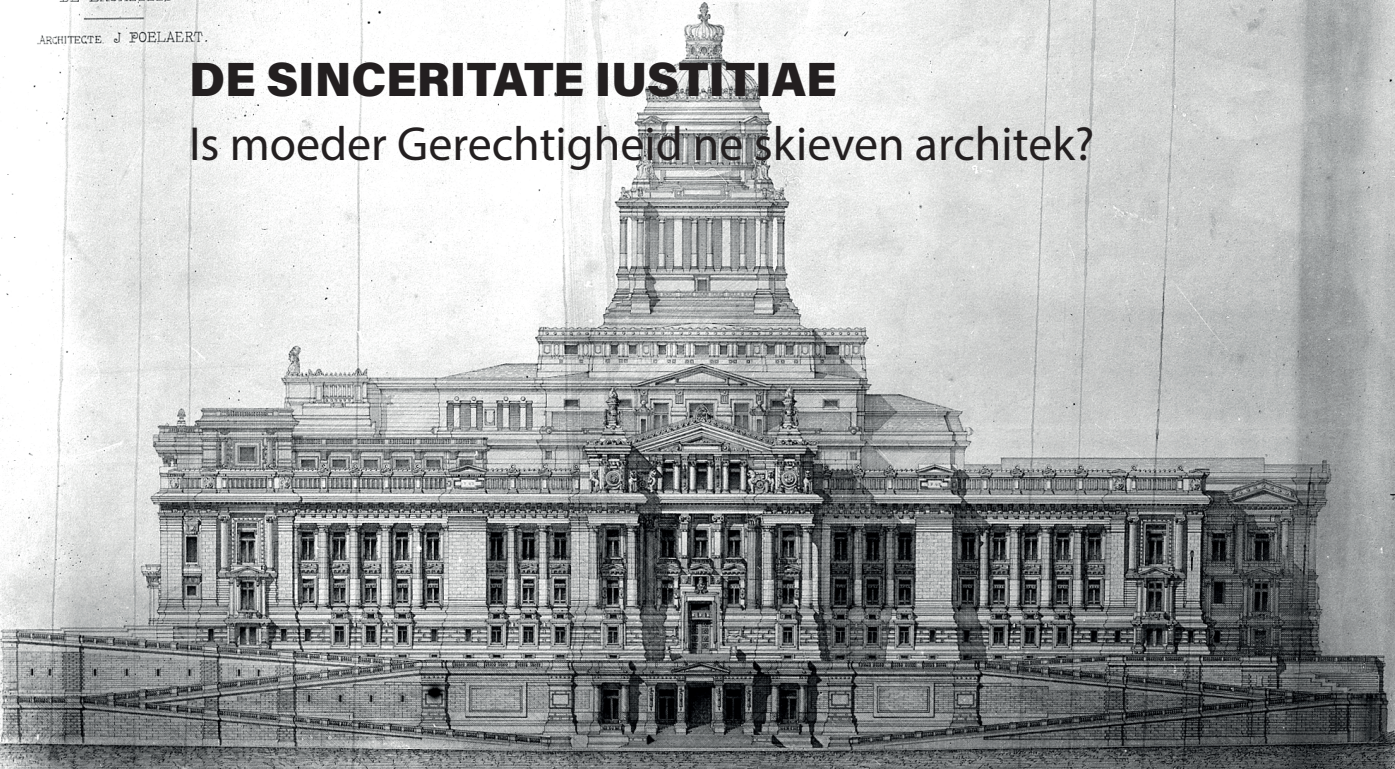
Bru:tecture

Bru:tecture is een studentenvereniging voor en door toekomstige ingenieur-architecten aan de VUB. Elk jaar organiseren zij talloze activiteiten waaronder de architectuurweek en een zeker niet te missen architectuurreis. Meer info op www.brutecture.be.

DE SINCERITATE IUSTITIAE

Is moeder Gerechtigheid ne skieven architek?

In een maatschappijkritische organisatie als de OSB moet er mijns inziens plaats zijn voor een opiniestuk met bedenkingen over symboliek in/van de architectuur der justitiepaleizen in relatie tot de (rechts)politiek. Anders gezegd: waarom ziet een justitiepaleis eruit zoals het eruitziet? Welke boodschap geeft de architect (en de bouwheer, i.e. de staat) ons mee? In welke mate congrueert die boodschap met de architectuur? Hoewel deze bijdrage hopeloos kort is, werd getracht om toch tot een zekere synthese te komen.¹

Het 19e-eeuwse justitiepaleis als huis van een strenge moeder Iustitia

Wars van antropologische discussies, kan gezegd worden dat ons (legalistische) recht conservatief is. Wetgeving strekt er veelal toe de orde van de maatschappij te handhaven. Revoluties zijn per definitie wederrechtelijk, al is het maar even. Naast de functie van bewaring van machtsstructuren, wordt een kader geschapen waarin we nieuwe maatschappelijke gebeurtenissen plaatsen. Ook de architectuur en stedenbouw zouden deze bewarende en sturende rol vervullen.² De fysieke indeling van gebouwen en de plaats waar ze staan, kaderen ons maatschappelijk leven. Ze bakenen letterlijk ons samenzijn af en creëren kaders waarbinnen afspraken tot stand komen, mensen elkaar ontmoeten,...

Zo ook de justitiepaleizen. Deze hadden in de 19e eeuw een duidelijke boodschap: het recht was iets om bang van te zijn. Het imposante Brusselse Justitiepaleis is niet toevallig bovenop de Galgenberg gebouwd waar criminelen ter dood werden veroordeeld. Het indrukwekkende gebouw torent dreigend boven de Brusselse Marollen uit. Het binnentreden van dit monsterbouwwerk, strekte ertoe de burger een gevoel van ontreddeering te bezorgen, al-

vorens hij zich moest verantwoorden voor de rechter.³

Dit doel, waarbij de burger angst en ontzag moest worden ingeboezemd, is van relatief recente makelij. Het is voornamelijk ontstaan vanaf de 16e eeuw, op het moment dat er een sterk(er) centraal staatsgezag ontstond, dat in de 19e-eeuwse natiestaat zijn toppunt bereikte. Voor dat moment waren de plaatsen waar recht werd gedaan open en toegankelijke plekken. In echt oude gevallen vond de rechtspraak plaats aan een oude boom. Bomen werden immers vaak gezien als medium tussen het hogere spirituele (het hemelgewelf) en het aardse (de bodem). De boom staat daar immers letterlijk tussen. Hoe hoger hij naar de hemel groeit, hoe dieper zijn wortels verankerd moeten zijn. De boom is daarmee het symbool van het (mensen)leven dat op zoek gaat naar gerechtigheid op het kruispunt tussen het profane en het spirituele.⁴

Van deze oude symboliek vinden we vaak referenties in de architectuur van de 19e-eeuwse justitiepaleizen en de terminologie van de gerechtelijke wereld (bâtonnier, barre, barreau, ...).⁵ Behalve in terminologie, is van deze oude, natuurlijke toegankelijkheid niets meer terug te vinden in het Brusselse Justitiepaleis. Het recht is daar te vrezen!

Het 21e-eeuwse paleis: een doorzichtige rechtspolifiek

De nieuwe justitiepaleizen, zowel in Gent als in Antwerpen, hebben een andere functie dan afschrikken. Ook hier moet de architectuur echter als bode van vrouwe lustitia gelden.

Wie het Vlinderpaleis in Antwerpen al gezien heeft, zal zien dat architect Rogers heeft gebroken met het onderdrukkende imago van de vroegere justitie. Het Vlinderpaleis werd geplaatst als poort naar 't stad. Wie Antwerpen binnenrijdt, moet er langs. Geen gesloten blok, maar veel glaswerk, met eromheen tuinen als ontmoetingsplaats. Daarmee wou de architect justitie transparant maken, een plaats van ontmoeting. De correctionele rechtbanken in de kelders (kerkers?) van Brussel verhuizen in Antwerpen naar net onder het dak, badend in het licht.⁶

Het Vlinderpaleis is het tegenovergestelde van het Brusselse Justitiepaleis dat in de *Salle des Pas Perdus* ter bezinning zijn symbolen belerend in het gezicht van de burger gooit. Het Vlinderpaleis is een neutrale ontmoetingsplaats. De architect maakt komaf met het machtsgeoriënteerde recht van weleer en verwelkomt zo een recht dichtbij de burger; voor en door burgers.

De bedoeling van architect Rogers is daarmee zeer nobel. De vraag is of dit Vlinderpaleis werkelijk de rechtspolifiek uitstraalt die zou worden nagestreefd. Mijns inziens niet. Nu burgers verdrinken in (onnodige) wetten – hoe recht moet een komkommer eigenlijk zijn? – is het onmogelijk geworden om altijd en overal de wet na te leven.⁷ Men denke bijvoorbeeld aan de GAS-boetes. Wie deelneemt aan het maatschappelijke leven, wordt ooit wel eens gesanctioneerd. Men zou dan ook denken dat een laagdrempelige justitie voor de hand liggend is. Niets is minder waar.

Wie een advocaat neemt, betaalt nu 21% BTW. Dat *an sich* is absurd: verdediging in rechte is geen luxeproduct. De kleine, zeer toegankelijke Vrederegerechten worden opgedoekt en het concept van lekenrechters wordt nu gezien als achterlijk. Het volk heeft nog nooit zo ver gestaan van justitie als vandaag, en dat is nog de bedoeling ook.

Minister Geens heeft als allereerste Belgische minister van Justitie het opzet de drempel te verhogen.⁸ Belangrijke beslissingen worden vaker en vaker in achterkamers genomen door ambtenaren in de vorm van administratieve sancties, zonder openbare procedures. Deze bureaucrativering van het recht wordt al langer aangekaart in de rechtswereld.⁹

Er is thans een bijzonder eigenaardige discrepantie ontstaan tussen enerzijds hetgeen men nastreeft in vorm (toegankelijke architectuur) en de inhoud (ontoegankelijke rechter). In een tijdperk van "image is everything",

ontsnapt ook justitie niet aan de tendens om vooral aandacht te besteden aan het uiterlijke, zodat er geen aandacht meer over is voor het innerlijke. Dat is te betreuren. Want hoe verschrikkelijk angstaanjagend de 19e-eeuwse rechtscultuur ook was bedoeld, ze was eerlijk in haar architecturale opzet: blijf weg! De uitnodigende façade van de moderne justitiepaleizen is slechts schijn, waarmee de (rechts)polifiek iets essentieels verloor: haar oprechtheid.

Jan De Groot
Oudstudentenbond VUB

Gerechtsgebouw Antwerpen, ontwerper: TV RRP/VK/OAP

Noten

¹ Dit artikel is in zeer grote mate schatplichtig, zoniet een samenvatting met enkele losse bedenkingen, van een ander artikel, nl. B. DEJEMEPPE, « Dessine-moi un palais. A propos de l'architecture judiciaire, de Bruxelles à Anvers », in F. DERUYCK e.a. (eds.), *Het strafrecht bedreven - Liber Amicorum Alain De Nauw*, Antwerpen, Intersentia, 157-169.

² B. DEJEMEPPE, o.c., 158.

³ B. DEJEMEPPE, o.c., 157-169.

⁴ A. RONNBERG (ed.), *Le livre des symboles*, Köln, Taschen, 2011, 130.

⁵ B. DEJEMEPPE, o.c., 160.

⁶ B. DEJEMEPPE, o.c., 168.

⁷ Of zoals Tacitus het verwoordt: *Plurimae leges corruptissimae re publica est.*

⁸ <https://www.koengeens.be/news/2015/02/07/iemand-voor-rechter-slepen-wordt-duurder>

⁹ Zie bijv. R. BOONE, "Rationaliseren is de boodschap" (interview met procureur Thierry Freyne), *Juristenkrant* 2015, afl. 306, 8-9; W. DE SMEDT, "Het verkeerde Amerika achterna", *De Juristenkrant* 2015, afl. 313, 14.

CVO PRO
GEEF JE TALENT EEN THUIS

**EEN PRAKTIJKGERICHTE AANPAK DIE GARANT STAAT
VOOR OPTIMALE RESULTATEN IN EEN ONTSPANNEN SFEER.**

CVO PRO,
het volwassenenonderwijs in Aalst
met de breedste waaier
aan hoogstaande opleidingen.

**Wil je een professionele opleiding volgen
of kom je eerder uit persoonlijke interesse?
Je bent welkom in ons centrum
waar jouw talent een thuis vindt.**

Wil je bijleren, je verder ontwikkelen of je kennis opfrissen? Kortom, wil je vooruit?

Bij **CVO PRO** geven we je graag de juiste ondersteuning. **CVO PRO** beschikt over alle troeven om jou de beste kansen te geven.

'Het nuttige aan het aangename koppelen' is bij ons een dagelijkse realiteit die doorheen de jaren is uitgegroeid tot een visie. De praktijk leert ons dat, naast de aanwezige kwaliteit van het onderwijs, ook de sfeer in de groep bepalend is om door te zetten en de opleiding succesvol af te ronden.

Daar tekenen wij voor!

Go! onderwijs van de
Vlaamse Gemeenschap

CVO PRO

Keizersplein 19 - 9300 Aalst - 053 46 19 00
stany.meskens@cvopro.be

Info en inschrijvingen

Je kan op onze secretariaten terecht tussen 16u30 en 21u voor info en inschrijvingen: <https://www.cvopro.be/locaties/>

Online inschrijven is ook mogelijk via [cvopro.be](https://www.cvopro.be)

TALEN

Het ruimste talenaanbod in Vlaanderen!

BEDRIJFSBEHEER

Onmisbare opleiding voor al wie een eigen zaak wil opstarten. Versterk jezelf als ondernemer!

GASTRONOMIE

Met een passie voor koken, fijne gerechten en smakelijke producten, leer je zo de knepen van het vak. Ons didactisch restaurant Terlinden is een extra troef!

TECHNIEK

Ben je handig? Dan kan je in ons centrum terecht voor opleidingen zoals fietshersteller, autotechniek, carrosserie.

CREATIEF

Een outfit voor jezelf of je kids? Trendy, budgetvriendelijk, feestelijk, ... je leert het in de opleiding mode.

Geef jouw foto's een professionele look in de opleiding fotografie.

ESTHETIEK

De opleidingen schoonheidsverzorging en haartooi kunnen zorgen voor een wending in je professionele loopbaan.

KINDEROPVANG

De opleiding begeleider in de (buitenschoolse) kinderopvang geeft maximale tewerkstellingsmogelijkheden. Onze opleiding kraamzorg leert jou om jonge mama's bij te staan zodat ze volop kunnen genieten van hun baby.

INFORMATICA

Ontdek je net de digitale wereld of ben je er reeds jaren mee vertrouwd? Voor iedereen hebben we een gepaste en interessante cursus!

NT2

Anderstaligen leren in een mum van tijd Nederlands.

ontdek ons volledige aanbod

[cvopro.be](https://www.cvopro.be)

volwassenen
onderwijs
Aalst